

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY, INC.
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА В ЗДА
302-304 WEST 13TH STREET, NEW YORK 14, N.Y.

PAPERS ДОПОВІДІ

Ч.
No 10

Проф. д-р Ілля Витанович

СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ
В ДЕРЖАВНОМУ БУДІВНИЦТВІ ІВАНА МАЗЕПИ

* * *

Prof. Illia Wytanovych, Ph.D.

Social and Economic Tendencies
in State Policies of Ivan Mazepa

* * *

ОСЕРЕДОК ПРАЦІ НТШ, ШИКАГО
Shevchenko Scientific Society Study Center
Chicago, Ill.

1 9 5 9

Поручили для публікації 30. листопада 1959 р.
проф. д-р Роман Смаль-Стоцький, дійсний член НТШ
проф. д-р Василь Степук, дійсний член НТШ

diasporiana.org.ua

This paper may be reproduced,
provided the source is cited.

Ціна
50 центів

Проф. д-р Ілля Витанович

СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ
В ДЕРЖАВНОМУ БУДІВНИЦТВІ ІВАНА МАЗЕПИ

I.

СЛ.П. БОРИС КРУПНИЦЬКИЙ І ЙОГО ЗАПОВІТНІ СПРЯМУВАННЯ
ДОСЛІДІВ НАД ДОБОЮ ГЕТЬМАНА І.МАЗЕПИ

Доба гетьмана Івана Мазепи, як і сама постать гетьмана належать до найбільше суперечних проблем в українській історіографії. Можна навіть сказати, що довгий час мало яка доба в нашій історії, мало яка діяльність історичної постаті була так затьмарена, як власне доба й діяльність гетьмана Івана Мазепи.

На таку обставину склалися передусім довголітнє плямування пам'яті гетьмана І.Мазепи та сторожкість царських урядів і їх цензури, які від полтавської події 1709 р. аж до великої революції 1917 р. пильно дбали, щоби ніхто з дослідників не посмів надто свobodно і об'єктивно відтворювати пам'ять Гетьмана і його політичних стримлінь, інакше, як це було офіційно визначене царським урядом.

В науці й мистецтві допускалися лише такі твори, які негативно оцінювали діяльність сл.п.Гетьмана, чи хоч би заперечували його добрі тенденції в інтересі українського народу й його політичних змагань.

Тому й нині ще така трудність в об'єктивному досліді доби гетьмана Мазепи, бо й зрештою і сучасні переємники царської, російської політики супроти України не тільки що продовжують, а навіть загострили заборону свobodного досліду над постаттю й добою Мазепи, якого пам'ять можна в них тільки даліше плямувати, як небезпечний їм спомин про еманципаційні змагання України, та тенденційно використовувати як приклад історичного прогресу класової боротьби.

То й досі немає прим. хоч би неповного видання універсалів гетьмана І.Мазепи, з яких аналізи можна б більше об'єктивно відтворити добу в її соціальних і політичних стримліннях, - і, гадаю, що тут, поцейбіч, в умовинах вільної думки й досліді, в році наших ювілейних святкувань таке видання було б важним і вдячним відміченням.

Не без вини в оцінці Мазепинської доби також довго панівна в нашій історіографії т.зв. народницька школа, яка свідомо й не свідомо надто однобічно вигинала свою настанову в оцінці деяких наших історичних постатей та їх державно-творчих намагань, невільні теж у відношенні до гетьмана Мазепи й його сучасности від де-

яких однобічних переясравлень і деякі представники новішої т.зв. в нас державницької історичної школи, бо й взагалі, особливо між двома світовими війнами та й тепер така часто в нас мінлива мода, займатися всякому історією з таких, чи інших "позицій" й зловживати порівняннями минулого й сучасного.

Та "мода модою" - як каже сл.п., недавно згаслий один із найпильніших дослідників Мазепинської доби, проф. Борис Крупницький, а "ми історики все ще мусимо дбати про солідну підбудову Мазепинської доби, про фундаменти"... *)

Пок. Крупницький заатакував передусім психологічну методу в підході до дослідів над діяльністю Мазепи.

На цьому місці дозволю собі процитувати болай, на мою думку, найосновніше з тих заповітних вказівок пок.вченого дослідника, важних для майбутніх дослідів над добою Мазепи:

"В українській історіографії давно вже встановилася певна схема, певний підхід у трактуванні Мазепи" - пише проф. Крупницький - "Звертатися до характеру Мазепи /до його душевних якостей/, як причини всіх дій ... стало трафаретом, протоптанною стежкою, якою йшла передусім народницька школа 19 ст., але почасти й державницька 20 ст. Тільки в перших, що виступали "в ім'я народу", Мазепа був ворогом народних прагнень /так званий "аристократизм" Мазепи/, а в других видатним державником, втіленням маєстату нації, висловником ідеї сепаратизму і відірвання від Росії та взагалі незалежнення і суверенности батьківщини. Але в основному дослідники брали вихідним пунктом особисті якості Мазепи."

"Тут образ Мазепи набрав своєрідного іконописного характеру, став витвором міцних національних ілюзій або соціальної погорди до аристократа, що не хотів уважати на інтереси широких народних мас".

Важливими спробами відбронзування постаті Мазепи і його доби була й монографія пок. Крупницького з 1942 р. німецькою мовою й інші його попередні і пізніші студії.

Замість проблематичного "психологізму" в досліді, висування роману гетьмана і Мотрі Кочубеївни, теорії про аристократизм Мазепи і про його ворожість до народу, пильнування інтересів тільки одної козацької старшини, - слід передусім за вказівками Крупницького уважно і систематично переглянути і зовнішні обставини того часу й тенденції внутрішньої політики не тільки періоду гетьманування самого Мазепи, бож ті тенденції були помітні вже за дехто з його попередників і дехто з пізніших гетьманів намагався відстоювати позиції тієї Мазепинської внутрішньої політики у відношенню "що до різних станів населення України, старшини, духовенства, вояцтва, селянства ... от хочби перевести докладнішу аналізу проблеми оренд, фінансування державних потреб" тощо.

Бо важне ствердження об'єктивних фактів, результатів діяльності історичної постаті, не проблематичні здогади її психоло-

*) Порівн. передсмертні вже статті пок. Крупницького в "Українській Літературній Газеті", додатку до "Сучасної України", Мюнхен 1956, ч.2 і дальші, п.н. "До Мазепинської проблематики".

річних мотивів.

Сконцентрованість на самій постатті гетьмана й її проблематичній психологічній аналізі була зрештою суггерована офіційною російською наукою, бо вона була на руку російській політиці так, як і за життя гетьмана цар намагався і сподівався "ласками" з'єднати собі гетьмана й повернути його увагу більше на особисті справи, чим на його політичні заходи й намагання.

Таке ставлення в осередку дослідів самої постатті гетьмана, у великій мірі відвертало теж увагу дослідників наших і чужинних, від основніших дослідів внутрішніх розвоєвих процесів Козацької Держави, і ще більше, від дослідів і синхронізації зовнішніх подій, які тоді впливали на долю України та такі глибокі наслідки мали, і від Полтави 1709 р. до нинішнього дня діють вже не тільки в сфері східньо-європейського простору.

Проф. М. Грушевський вже перед Першою Світовою Війною розплянував був ширше м.і. і досліди над історією зовнішніх взаємин Козацької Держави і її керманичів та вислав був своїх співробітників на розсліди архівів: Івана Джиджору до Харкова і Москви, В. Гарасимчука до Петербурга, М. Залізняка до Москви, М. Кордубу до Відня, І. Крип'якевича до Кракова, С. Томашівського до Ватикану. Але головно між двома Світовими Війнами розвинулися ці наукові заходи. І. Боршак поклав великі заслуги в дослідях французьких архівів, він робив теж пошуки в Лондоні та Стокгольмі. Борис Крупницький досліджував архіви Берліну, Стокгольму, Дрездену, Д. Олянчин - Бреслява, Данцігу й Кенігсбергу, нині д-р Ржепецький продовжує працю в Стокгольмі; над взаєминами Мазепи із Станиславом Лещинським працював в краю М. Андрусак.

Внутрішнім процесам Гетьманщини присв'ятили багато цінної праці, oprіч представників народницької школи М. Костомарова, О. Лазаревського і В. Антоновича, з новіших дослідників, особливо О. Оглоблин, М. Слабченко, М. Тищенко, Д. Багалій зі своєю школою, М. Василенко, Л. Окіншевич і багато інших співробітників історичних установ ВУАН 20-тих років.

В наших розмовах з пок. Б. Крупницьким, в часі наших зустрічей в роках 1946-1949, декілька разів сходили ми на його любу тематику Мазепинської доби. Цікаво вислухуючи його захоплених плянів дальших дослідів, я принагідно звертав м.і. увагу на поминення важливого, на мою думку, місця розшуків у архівах Голляндії, зосібна в архівах старих нідерляндських торговельних компаній тих часів, бо ж знаємо, що їх агенти побували на Україні 17-18 віків і звітували директорам компаній про обставини і можливості торговельних взаємин з Україною; в Голляндії побував не тільки сержант Михайлов - цар Петро, а й раніше нього Крій Немирич, ідеолог "Великого Князівства Руського" і сам молодий Іван Мазепа студіював там певно не тільки артилерійське діло. Змагання Англії й Голляндії були тоді в найвищій натузі за меркантильну гегемонію та сягали теж за впливи й просторів українських земель.

Пок. Крупницький зацікавився був моїми заввагами про можливу генезу й узори соціальної й політичної діяльності Мазепи - про відзвуки меркантилізму в Україні, - та заохочував мене до спроб докладніших простежень у тому напрямі.

На брак можливостей для систематичних і коштовних дослідів в умовах еміграції, часто любив пок. Крупницький повторювати:

"Коли тимчасом немає можливостей для остаточних стверджень і уточнень, то слід бодай робити те, що можна й не вагатися ставити проблеми й спрямовувати їх розв'язку бодай гіпотезами на підставі того, що вдасться знайти та записувати, щоб не пропадали думки-дороговкази для тих, які по нас прийдуть та матимуть наукові інтереси в тому напрямі і більше щастя"...

II.

ЗНАМЕННІ ГОЛОСИ РЕВІЗІЇ ДАВНІШИХ ПОГЛЯДІВ НА СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ В КОЗАЦЬКІЙ ДЕРЖАВІ, З БОКУ ТРЬОХ СТАРШИХ ДОСЛІДНИКІВ

Після деяких результатів аналітичних дослідів явищ внутрішнього життя Гетьманщини, були спроби ревізувати односторонні погляди народницької школи. Навіть самий проф. М. Грушевський, не відрикаючись своєї вірності тій українській історичній школі, наближуючись у праці над своєю монументальною "Історією України-Руси" до доби Мазепи й перевіряючи результати тих аналітичних студій своїх сучасників і учнів, міняв помало свої погляди.

Цікаво, що дуже рішуче виявив він їх власне, після гіркою досвіду власної участі в будівництві відродженої Української Держави 1918-1920 років і відтак в часі свого повороту на Україну.

В часі ювілейних святкувань - пошани наукової діяльності його попередників, головних представників народницької школи в 20-тих роках у ВУАН - М. Костомарова, О. Лазаревського і В. Антоновича, Грушевський у окремих статтях про кожного з них подав м.і. і свої знаменні критичні оцінки їх методологічних помилок. *) А в передмові до збірки праць найлюбішого свого учня сл. п. І. Джиджори п. н. "Україна в першій половині 18 віку" **), Грушевський дослівно стверджував, що незабутній його учень своїми працями спростовував односторонність характеристики старшинської верстви та довів фактами, що "інтереси особистого збагачення й кар'єри не перешкоджували їй вести політику державну послідовно й витривало, не зважаючи на своє трудне становище між опозицією мас, що відмовляли їй в підтримці її автономної програми і всіма величезними засобами, якими орудував проти неї російський уряд. Ця політика мала класовий ухил, як у кожній класовій державі, але не була позбавлена зрозуміння загальних інтересів людности та їх оборони".

Можна б навести більше знаменних голосів сучасників Грушевського, які зразу посередньо, а відтак щораз сміливіше й безпосередньо ревізували характеристику Мазепинської доби, розуміючи її в ширшому часовому засягові.

*) "Костомарів і новітня Україна" - Україна 1925/III. "В двадцяті роковини смерті Ол. М. Лазаревського" - Україна 1927/V. "З соціально-національних концепцій Антоновича" - Україна 1928/V.

**) Київ 1930.

Але я бодай зачитую ще два голоси, бо вони походять, здавалось би, з ненадто сподіваного боку.

Відомий у світовій науці російський вчений, радше космополіт, нашого, українського роду, Максим Ковалевський, в своїй "Соціологі-ї" м.і. пише: "Свобідне, дрібне, натуральне господарство, яке складалося в Україні після 1648 р., не могло сприяти створенню сильної центральної влади. Власти були виборні й легко мінливі. Дрібний власник дорожив індивідуальною робітною силою тому, що в ній відчувався недостаток. Внаслідку того, він виявляв сильний опір стримлінням гетьманів централізувати владу". Також каже далше Ковалевський: "утворювання сильного порядку не могло входити в плани московської держави й Польщі та після 1709 р. гетьманські стримління були хитро здавлені".. *)

Акад. М. Слабченко, який знову ж зовсім не належав своїми поглядами до прихильників монархії й класократії, вже в початках своєї наукової діяльності пише в своїх лекціях "Опити по історії права": "Хай би малоруська аристократія була зловна, низька, як це її стараються представити малоруські вчені, починаючи від часів Куліша, та вона то власне й намагалася створити з України деяку подобу держави, не хто інший"...

Пізніше, в часі культурного та наукового НЕП-у під більшовиками, Слабченко, більше чим хто інший, не раз гостро п'ятував колоніальну політику Москви супроти України, й оцінюючи соціальні процеси в Україні, стверджував, що вони формувалися під політичним тиском Москви, не порядком закономірности прогресу власних виробничих відносин. Цю позицію обстоював Слабченко наперекір закидам і остраогам з боку офіційних партійних кругів, що він, мовляв, з історії України вилучує класову боротьбу й її функціональність як основу розвоєвого процесу.

III.

МАЗЕПА - ПОСЛІДОВНИК МЕРКАНТИЛІЗМУ-ПАНІВНОЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ Й СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ТО - ЧАСНОЇ ЄВРОПИ

При оцінці політичних стримлінь гетьмана Івана Мазепи й соціальних процесів його доби, слід передусім мати на увазі той політичний і суспільно-економічний стиль доби тогочасної Європи, що його аналогії такі наявні в державному будівництві Мазепи.

Французький дипломат Жан Балюз **) згадує, що бачив у студії

*) Сторона 50.

**) Порівн. В. Січинського "Ukraine in Foreign Comments and Descriptions, New York 1953.

Його ж: "Іван Мазепа, людина і меценат"- Філадельфія 1957.

гетьмана у Батурині французькі і голландські часописи, сам гетьман в розмові з послом, згадував про свій побут у Франції за молодих літ. Мабуть зовсім широко, не тільки з куртуазії, говорив гетьман з подивом про свого сучасника Людвика XIV - про нього зрештою говорив тоді цілий світ і не тільки Мазепа намагався - наслідувати. Портрет Людвика XIV висів у гетьманській палаті на видатному місці між портретами чужих володарів.

Мазепа від своєї молодости до приклонного віку був у постійному духовому контакті з культурними стримліннями тогочасної Західньої Європи.

Французький варіант популярного тоді меркантилізму, політично-економічної системи, що її розвинув Кольбер, міністр Людвика XIV, мав наявний вплив на політику гетьмана. Меркантилізм не тільки метода нагромадження шляхетного металю-грошей у державній скарбниці. Це передусім важливий засіб скріплення центральної влади, це концентрація народнього господарства, замість обласного політичного і натурально-господарського партикуляризму, в інтересі сили й величі держави та її "з Божої ласки" репрезентанта. Le roi soleil-король сонічко спирає свій пресвітлий абсолютизм на новому джерелі, новій філософії Божого призначення, не на волі станів. Гетьман Іван Мазепа радиться своїй генеральній старшини, але теж намагається звільнитися від її залежності та навпаки взалежнити її від себе і, подібно, як Людвик XIV своїх феодалів, скеровувати її увагу й амбіції на її господарські та культурні інтереси, присвічуючи її власним прикладом доброго господаря й мецената.

Ректор Теофан Прокопович, Мазепин Боскоє, в драмі "Владимір", виставленій вперше 1705 р. прикметно наслідуює й підносить велич і поступ пресвітлої політики добродія і ктитора Академії. Західні майстри примінують до українських обставин і смаку, перенесений з Італії, Франції - пишний стиль барока в монументальному будівництві Батурина, Києва, Чернігова, Стародуба, Ніжиня, - мистці слова намагаються передавати пишноту стилю Расіна, Корнея, а й сучасний дотеп-сатиру Молієра - в тогочасній українській літературі.

Наша давніша історична література теж надто "психологічно" трактувала й відоме меценатство Мазепи, тоді, як це слушно завважає проф. Крупницький, отте піклування гетьмана освітою й культурою, його щедрі пожертви не слід вважати за звичайне меценатство так само, як тогочасний аналогічний правзір - культурні заходи Людвика XIV. Бо робив це гетьман теж "не як приватний меценат, але як державний муж, свідомий своєї відповідальности за Україну". Так жеж і усі заходи гетьмана створювання володарської атмосфери кругом себе, мало не так його особисті, приватні цілі, як піднесення гідности державної влади в особі її репрезентанта.

Це бо власне прикметні цілі й стримління не насильно-брутального, а пресвітлого, на той час нового, модерного абсолютизму.

Політичні спрямування й економічні засоби меркантилізму обсервував Мазепа зблизька в своїй молодості, побуваючи в Голляндії, в отій класичній країні меркантилізму, бачив її змагання за морську гегемонію з Еспанією, Францією й Англією, побував у Франції, зблизька знайомі були йому політичні досвіди італійських держав-міст, методи їх політичної й економічної ривалізації.

Повернувши до дому, Мазепа опинився на службі у гетьмана Петра Дорошенка, в колі оттої ідеологічної групи старшин-самостійників при його боці, яких світогляд і політичні ідеї почали формуватися вже під кінець старого Хмеля, а ще більше певно підо впливом високоосвіченого

і бувалою Юрія Немирича, канцлера гетьмана Івана Виговського. Немирич бував у дипломатичній службі і довго проживав теж у Голляндії, Англії та Франції, відтак прийшов до Чигирин та вступив до Війська Запорізького. Він то сформулював Виговському концепцію "Великого Князівства Руського". Мазепа не застав Немирича в живих, але певно живі були його політичні ідеї й вони увійшли в плани Мазепи, він став їх пересемником, збагаченим до того досвідом тих починок, які поробили його попередники.

Мазепа, репрезентант оттої покозаченої української шляхти, якої у Війську Запорізьким вже за Хмельницького подається на біля 6.000. *)

Пізніше в Гетьманщині знатну роль грає в старшинській верхівці шляхта з північних повітів, яка особливо зберегла традиції старого литовсько-руського суспільного і державного ладу. Її роль в будівництві Козацької Держави звичайно надто спрощується, що це, мовляв, ті, які шукали кар'єри в Козацькій Державі, що в такий спосіб вони хотіли забезпечити свої маєтки й привілеї на козацькій території, що гетьмани за ціну забезпечення їм давних посілостей і привілеїв, використовують їх досвід у війні і державній адміністрації. Така узагальнювана інтерпретація мотивів була б не те, що несправедлива, а й невірна.

Участь покозаченої шляхти руської віри в будівництві Козацької Держави і в своїй генезі і в її амбітних задумах, в її нав'язуванні до традиції Великого Князівства Руського, це надто очевидний ідейний момент її національної солідарності - коріння її амбіцій.

Мазепі і старшині його часто спрощено, приписувано впровадження польських порядків, тоді, як він і ті патріотичні круги будівничих Козацької Держави надто свідомо відверталися від них. Не шляхецька "Rzeczpospolita", а Велике Князівство Руське було їх ідеалом, їх досвідом і козацькими шаблями підперте.

Сюда покозачена шляхта разом з заслуженою в боях козацькою старшиною остаточно оформилася в Гетьманщині в правлячу верству - державних адміністраторів, з гетьманом на чолі і від нього залежну, приймаючи й нову форму гієрархії, верхньої суспільної інституції "знатного військового товариства", - товаришів бунчукових при гетьмані, значкових при полковниках й пізніше проміжної ланки "товаришів військових". **)

З земельного фонду давних королівщин, вони отримують земельні рангові наділи за службу державі, а взагалі Гетьманщина в початках своїх наче повертає до старого ленного принципу "служби з землі", "з двору" державі, відмінного від суспільно-політичного польського - з одного, і московського /особистої служби царю/ - з другого.

Правда, цей лад не витримує напору і внутрішнього росту спадщинних посілостей і царської інгеренції у звуженій Козацькій Державі до самої Гетьманщини. Землі ставало замало, пішла в гору її ціна, вона ставала предметом щораз більших соціальних і маєтково-правних спорів.

*) І. Крип'якевич за актами Ю.З.Р. в своїй монографії "Богдан Хмельницький", стор. 269.

**) Порівн. Л. Скіншевич: "Значне військово товариство в Україні - Гетьманщині 17-18 ст." Записки НТШ 157, Мюнхен 1948.

Гетьман Іван Мазепа бачив власне в меркантилізмі важливий засіб відхилення небезпеки. Новій державі, що народилася з козацької революції, не вистарчає служба з землі, хліборобсько-воєнний стан не всилі теж відповісти вимогам поступу воєнної техніки і організації. З цієї причини, а й щоби не бути залежним від не все послідовних орієнтацій старшини, гетьман потребує платного, зовсім від себе залежного, постійного війська й повної скарбниці на його утримання, на оплату коштів державної адміністрації, просвітлення величі й атрибутів державної влади.

То й Мазепа використовує випробувані методи засобу економічної політики меркантилізму, як вже згадано, його французького варіанту, який головну вагу кладе на розбудову мануфактур, знесення перепон для свобідного, внутрішнього товарообміну, зате пильнішої регуляції зовнішньої торгівлі за допомогою одної зовнішньої митної лінії, організації державних монополій - "оренд" тощо. Земля, як джерело влади, багатства й державних фінансів, відходить на дальший план.

Вже з універсалів Б. Хмельницького видно, як він намагався організувати державні фінанси, впорядковуючи лінію прикордонних митниць, доходи, "індукти й евекти", доручуючи "екзакцію" їх переважно осілим в Україні грецьким купцям, як от "екзактор" прикордонних мит грек Остафій Остаманенко, "екзактор" військового скарбу грек Феодосій Томкович зі Львова, "екзактори" й фінансові дорадники Григорій Мануйлович, ніжинські греки Павло і Степан Крієвичі, грек на гетьманській службі Іван Петрович Таффалій - все це великі купці, які мали звязки з Туреччиною, балканськими краями, Молдавією й підтримували фінансову політику української адміністрації у власному інтересі, за торгові привілеї для себе.

Гетьман П. Дорошенко утворив постійне військо з найманих частин, в силі 20 тисяч піхоти, провів на кордоні нову митну лінію, заходився бити власну монету.

Проф. О. Оглоблин, найкращий дослідник промисловости в Гетьманщині *) , вираховує, що вправді за 22 роки гетьманування І. Мазепи менше як 0.5% часу припадає на мирні дні, а весь час тривали воєнні дії, але вони відбувалися звичайно далеко від території Гетьманщини. І хоч відривали вони постійно найцінніший людський елемент від праці, коштували Україну чимало матеріальних жертв, але вони теж стимулювали розвій промисловости, з'умовлений підвищеними воєнними потребами.

З домашнього виробництва, при натуральнім господарстві, розвиваються сконцентровані мануфактури, щораз більший поділ праці в межах народнього господарства, регульованої в інтересі загальних і передусім, державних потреб.

З численних універсалів Мазепи видно, що він був добрий господар і знав вагу організації економічних справ в державному будівництві. В своїх гетьманських волостях: Почепівській, Ропській, Шептаківській і Ямпільській, розбудував показні текстильні мануфактури, поташні і смоляні буди, рудниці, мануфактури босприпасів, ливарні гармат; розвиваються нові мануфактурні осередки: Чернігів, Стародуб, Ніжинь, Батурин, Глухів, Новгород Сів., Козелець, Ічня, Олешня,

*) Порівн. його монографію: "Мануфактура в Гетьманщині", Київ 1925.

Почеп, Топаль, Полошка, Погарі, Полтава, Шпола /на Київщині/ і ін. Спеціалізуються текстильні мануфактури сукна, полотна, шовку, козацьких поясів, плахт, макат, килимів. Головними промислами, що їх масова продукція давала експортний товар були: гуральництво, випал поташу, тютюництво, салітряний промисел, здавна відомий в південній Україні - і нові промисли: скляний та порцеляновий, скеровані головно на вивіз у Московщину.

В гетьманських маєтках, старшинських, козацьких, монастирських, в численних містечках, понад ріками й потоками побудовувано млинів "з хитрими двигунами" та пристроями для різних робіт: помелу зерна, товчення крупів і солоду, прасування льону, валяння сукна, точення заліза тощо.

В північній частині Гетьманщини цілі села бобровників, стрільців, куренників пильнують гетьманських маєтків. На керівників цілих господарських комплексів, поташних буд, гамарень, рудниць, для догляду державних доходів з оренд-монополій, митниць - добирає гетьман "старостів", "господарів", "дозорців", шафарів", зпоміж визначних старшин /як от генер.обозний І.Ломиковський, П.Орлик, В.Кочубей, глухівський сотник О.Турянський, І.Бистрицький, С.Трошинський, Федір Топольницький/, а й часто давав Мазепа господарські пости й фінансові доручення міщанам, як от купцям Максимові Васильківському, Спиридонові Шираві і ін. Гетьман допомагав старшині в розбудові мануфактур, наділював привілеями промисловців-міщан, деяких брав під бунчукову протекцію, зокрема цінних фахівців, як от "слюсаря" Олексія Лопату, звільняючи їх від інших повинностей і правосуддя, окрім гетьманського, а й переводив їх бувало і в старшинсько-козацький стан. Все це дуже подібне до того, що творилося в тогочасній Франції Людовика XIV, за Кольбера й інших західно-європейських краях. Віломими промоторами промисловости в Гетьманщині, побіч гетьмана, були полковники: Л.Полуботок, В.Кочубей, М.Миклашевський, генер.обозний І.Ломиковський, з міщан новгородський вїйт Кость Пригара і ін. *) Сприяв Мазепа розвоєві папірень, які здебільша були при монастирях і єпископських катедрях, найчастіше в Чернігівщині і Стародубщині.

Українська торгівля здавна була зв'язана з ринком Західної Європи і хоч воєнні події й неспокої на Правобережжі й західноукраїнських землях, в часах Мазепи не сприяли торговій комунікації, з Гетьманщини поживляються північні шляхи, власною територією, до Балтицького моря, горі Дністром, Прип'яттю, на захід - з таких головних торгових осередків, як Чернігів, Стародуб, Новгород Сіверський, Ніжинь, до Риги, Кролевця, Гданська, на Шлеск до Вроцлава, та дальше до Авсбурга, Нюрнберга, Амстердаму. З України вивозили рідше збіжжя, частіше перероблені с.-г. плоди, горівку, тютюн, конопляні й льняні волокна й полотна, вовну, шкури, віск, мід, салітру, поташ, смолу, а привозили тонкі тканини, сукна, металльні вироби, книги, вина, колоніальний крам тощо.

За Мазепи поживавився експорт в Московщину - коней, тютюну, порцеляни, скляних виробів. Особливою торговою жвавистю славилися поукраїнщені ніжинські купці грецького походження, решетилівські міщани, що творили прим. компанії торгівлі волами зі Шлес-

*) Порівн. статтю О.Оглоблина: "Гетьман І.Мазепа й українська промисловість". Календар "Свобода" 1959, стор.102-109.

ком.

Українські міста прийняли були дуже активну участь в козацькій революції 1648 р., поголили бороди й покозачились були маси міщан.

Революція ослабила була цехову організацію й строгість її регламентації. З другого ж боку вона вможливила наподібнити міську самовряду на взір "магдебургії" усім і неупривілейованим містам і містечкам. З українських міст, зглядно повну "магдебургію", опріч західньо-українських міст Сянока, Львова - мали Київ, Кам'янець Подільський, Чернігів, Переяслав, Ніжинь, Стародуб; пізніше згадується теж Погар, Почеп, Мглин, Козелець, Остер, Батурин. Але й окрім тих "магістрацьких" городів, після революції, мало відрізнявалися й деякі т. зв. "ратушні", неупривілейовані міста й містечка. *) Натомість в деяких, зокрема в тих городах, які стали полковими, адміністраційними столицями, доходить часто до ривалізації в городському управлінні й судочинстві між міськими властями й полковими чи сотенними. Часом засідають на суді спільні міщансько-козацькі лави, подекуди й зовсім вступаються міщанські - козацьким.

Українські міста підупали були за польських часів, як зрештою взагалі шляхта підірвала була розвиток і польських міст. Міщанський стан не вспів тому набрати таких сил на Україні, як це сталося в той час на Заході. Після революції гетьмани, доцінюючи вагу міст для державних фінансів і зв'язків із закордоном, намагалися створювати умовини для їх розвою і зокрема Мазепа доцінював цю проблему й часто ставав в обороні міст, навіть проти козацького й старшинського стану. Та замішання двох станів в городах - міщанського, поповненого у великій мірі звільненим у часі революції, селянством, яке не знало міських традицій і не вміло та не мало сил їх боронити, й упривілейованого козацького стану - створювало важливу перешкоду в суспільно-економічному розвою й здоровій еманципації міст.

Деякий погляд на створене, числове відношення козацького й міщанського станів дають списи людей, що присягали на Переяславську умову 1654 р.: на 188 осіб шляхти, було 64.659 козаків, 62.454 міщан, 37 монастирських людей. **)

Частина звільненого селянства дала головні кадри козацькому війську й намагалася втриматися у військово-хліборобському стані. Частина поміщанилася, частина залишилась в послушенстві в монастирських селах; якийсь час жила ще теж поважна часть селян свобідними посполитими, поруч козаків, у свобідних оселях. Але ж, з одного боку важкі вимоги служб з землі /стації, порції, рації, підводи і всякі інші повинности/ зневолюють їх шукати протекції у козацької старшини і ін. більших земельних власників, переходити в "підсусідки" й помало втрачати незалежність. Деякі були насильно повернуті в послушенство; в "підсусідки" прикріплено численну рухому людність, що переходить на Лівобережжя і там знову створювалися категорії менше і більше залежних і обтяжених підданих-селян в Гетьманщині, залежно від того, в чиїх селах вони жили: в свобідних

*) Порівн. Я. Падох: "Міські суди на Україні-Гетьманщині після 1648 р.", Записки НТШ т. 156.

**) Порівн. І. Крип'якевич: "Богдан Хмельницький" - за актами Ю. З. Р., стор. 240.

військових, старшинських-рангових, магістрацько-ратушних, чи в селах, що ними щораз частіше обдаровувалися московські землеволодільці.

Але ще за Мазепи значна група свобідного селянства свобідно розпоряджала своїми полями і дворами, а навіть ті, що вже опинились під якоюсь зверхністю, чинять це - продають, міняють свої ґрунти, мимо намагань спинити це навіть гетьманськими універсалами.

Ще й довго після Мазепи "Слідство о мастностях" 1729-1731 подавало на Лівобережжі на 56.000 дворів, біля 20.000 або 36% "свобідних військових", а з них 1764 р. залишилося вже тільки 1.100 дворів; з 27.559 посполитих дворів, в свобідних військових поселеннях 9-и полків у часі згаданої ревізії, вже 1752 р. залишилося тільки 2.859 дворів і 2.682 посполитих бездвірних хат, решта вже були роздані царями й царицями в послушенство наславним з Московщини землеволодільцям і то не тільки селян, а й нераз цілих козацьких поселень. *)

З деяких універсалів Мазепи слідно, що хоч він і поступався напором з боку своєї аристократії в своїй соціяльній політиці, але й у ній помітні моменти, які радше характеристичні для його економічної політики в інтересі державної рації.

Відомий його універсал з 1691 р., в якому він забороняє переобтяжувати селян повинностями і примушувати козаків переходити в селянську верству. Селянам дозволяв вносити скарги до суду на своїх панів. В універсалі 1709 р. заборонив вимагати від селян більше панщини чим 2 дні в тижні.

Або напр. в листі почепівському старості з 1691 р. Іванові Білозерському доручує, щоби "роботником за их діло заплатити подлуг слушности и уваги" й боронить околицні села від неслухних зазіхань ігумена сусідського монастиря. **)

Бо ж система соціяльно-економічної політики гетьмана стриміла регулювати соціяльно-господарські відносини в інтересі держави, не лишати соціяльно слабших до вільного й неконтрольованого орудування їх силами, працею й особою - привілейованим станам.

IV.

МІЖНАРОДНІ МЕРКАНТИЛЬНІ ЗМАГАННЯ Й ПОЛТАВСЬКА КАТАСТРОФА

Внутрішня політика гетьмана Івана Мазепи й її результати були тісно пов'язані з великою тоді міжнародньою грою за морські шляхи й торгові ринки. Свідомість ваги виходу на море і то на близьке, історично-українське, Чорне Море - ставало щораз актуальніше в процесі будови Козацької Держави. Мали це на увазі в своїй по-

*) Порівн. В.А.Мя'котин: "Очерки Соц.истории Украины в 17-18 вв." т. I, 199, 222 і ін.

**) Порівн. О.Оглоблин, цит. стаття.

літиці і Б.Хмельницький *) і П.Дорошенко. Перед українською історичною наукою ще незвичайно важливе завдання вяснити дуже секретні, масковані ходи чорноморської, чи пак середземноморської політики гетьмана І.Мазепи. В дуже критичній ситуації для тієї української політики перебрав Мазепа булаву 1687 р. Довгі роки він мусів платити жертви українського майна і крові та підтримувати царські війни проти Туреччини, які надто очевидно велися проти інтересів України.

На початку свого гетьманування, незалежно від примушених походів з московським військом на Турків, Мазепа вів рівночасно, таємно перед царем, переговори з Кримом і слав довірених агентів до турецького уряду.**) Його культурні взаємини з Близьким Сходом, подарунки монастирям, храмам у Св.Землі, популярність там гетьмана - це цікаві моменти в ланці туди спрямованих політичних заходів Мазепи. Заходи ці й вяснюють теж інтерес та посередню приязнь гетьмана до французької політики. Франція не витримала конкуренції за океанські і північні морські шляхи з Голландією й Англією, то й намагалася зберегти свої позиції на Середземному Морі й у торгівлі з Близьким Сходом. Вона веде промирливу політику з Туреччиною. Але Франція прислабла, заплутана в довголітні війни на заході, особливо в т.зв. Сукцесійну-Еспанську 1702-1713. Гетьманові могло видаватися, що це буде на руку його чорноморській політиці, якщо молодий цар Петро I заплутається в північну, балтицьку політику.

Цар використовує пожвавлену ривалізацію багатьох претендентів за перевагу над шляхами й берегами Балтицького Моря і вирішує сповнити давно намічені пляни своїх попередників - вибити вікно Росії до Європи. Цар Петро - "унтерофіцер Міхайлов" сам вибирається на розвіди в західно-європейські краї, до Нідерландів, Франції, Англії, Прусії, до Відня - створює екстравагантну атракцію біля своєї, ніби анонімної особи, фокусами зацікавлює й зворушує двірські дами західних столиць й жадних добрих бізнесів, впливових у політиці - західних купців, в дійсності зручно проводить розвідку й інтриги - вступ до великої Північної Війни.***)

В часі побуту на заході Петро владав начебто його ціллю було шукати партнерів для коаліції проти Турків, в дійсності робив змови проти Шведів, підштовхував проти них Августа Саксонського, претендента до польської корони, Данію, бачив заплутаність Франції, Нідерландів, почасти й Англію в Сукцесійну Війну.

Після двох походів на Озів 1695-1696 - цар, для вільних рук на півночі, договорився за перемиря з Турками в Карловицях 1699 р. й організує змову проти Шведів. Всякими способами намагається забезпечити собі нейтральність Англії, привертає англійським торговим компаніям привілеї на московських ринках і взагалі старається вигравати не тільки політичні, а головно торговельні суперництва Англії, Нідерландів, прибалтицьких країв: Швеції, Польщі, Прусії, Данії. Англія, яка і в той час буцімто намагалася втримувати "ва-

*) Знаменний проєкт Хмельницького: "Пакти з царем турецьким та військом запоріжським і народом руським, які повинні бути що до торгівлі на Чорному Морі" - наведені в цит. монографії І.Крип'якевича "Богдан Хмельницький", стор. 320-321.

**) Порівн. Записки Істор. Філ. Відділу УАН XXIII, стор. 189-219.

***) Порівн. L.N.Nikoforow: "Russisch-Englische Beziehungen unter Peter I., Weimar 1954.

lance of power", в дійсності старалася зберегти для себе вільну дорогу до російського ринку - експорту: сукна, тютюну, боєприпасів, а імпорту: важливої сировини для своїх мануфактур та судобудівництва. Кон'юнктура для Петра I була виїмково сприятлива й він намагається її використати.

Торговельний оборот Англії з Росією в роках 1697-1704 потроївся. Петро старається притягнути англійські кораблі до свіжого, ще заболоченого Петербурга, Нарви, Ревалю - оферуючи товар по демпінгових цінах. До того тепер їм скорочена дорога, замість колись невігідної до Архангельська.

Навперейми переганяються до нових московських пристаней данці, голляндці, англійці - ласі на московський демпінг. Цар ще й надить англійців обіцянками вільної дороги до шовкових ринків Персії, бо ця торгівля через Середземне Море була в руках Туреччини і Франції. Словом, багато західних і північно-європейських країв, в їх експансивних змаганнях тогочасної меркантильної політики, переганяється, щоби захопити якусь порцію торгівлі з Росією. Це дає Петрові знамениту нагоду використовувати для своїх запланованих політичних цілей на Півночі.

Московський амбасадор в Англії Андрей Артаманович Матвеев 1707-1708 вживав усіх заходів, хабарів-підкупства впливових осіб у Лондоні, щоби в часі походу Карла XII з'єднати собі Англію; організував натиск, шантаж англійських купців в Москві, щоби вони зі свого боку інтерв'ювали у свого уряду, - посередничили в справі підтримки Росії проти Шведів.

Англія ждала, сподіваючись, що обі сторони скривавляться - невігідна їй Швеція й Росія. Стривожилася шойно після Полтави 1709 р. й починає деякі протизаходи, але вже було запізно. Зрештою цар і його наступники дальше заспокоюють Англію й задобрюють врешті дуже корисним торговельним договором 1734 р. *)

От таке тло міжнародньої гри для подій, які вирішилися на Україні, під Полтавою 1709 р., такі важливі в наслідки на століття - на уклад політичних, а й соціально-економічних відносин не тільки у східно-європейському просторі.

У.

РУЙНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНЬОГО ГОСПОДАРСТВА ПІСЛЯ ПОЛТАВИ **)

Після Полтави, секретними наказами було доручено комендантам окупаційних російських військ на Україні, нищити млини й їх механічні споруди для влекнення мануфактурного виробництва. Головний натиск був покладений на нищення текстильної промисловости. Вироб-

*) Douglas K. Reeding: "The Anglo-Russian Commercial Treaty of 1734. New Haven, Yale University Press 1938.

**) Важніші праці, в яких подані факти руйнування народнього господарства України в першій половині 18 ст.:

І. Джиджора: "Економічна політика рос. правительства супроти України в 1710-1730 роках, Записки НТШ, т. 97, 101, 103, 105. /Продовження на наступній сторінці/.

ництво зброї й боєприпасів було заборонено, конфісковано й передано московському скарбові хемічну промисловість й заборонено будувати нові більші мануфактури і підприємства. Устаткування деяких таких підприємств, як от прим. Почепівської мануфактури розібрано й вивезено в Росію. Занепав скляний промисел внаслідку обмежень вивозу виробів у Московщину. Обриваються налагоджені торговельні взаємини України із західними ринками, де українські товари легко конкурували з російськими. Україну призначено ринком для московської торгівлі, а сама Україна могла продавати плоди свого господарства тільки в Росії й за посередництвом російських купців, з якими годі було конкурувати українському купецтву проти царської опіки своїм купецтвом.

Зараз після Полтави, різними фіскальними заходами, царський уряд витягає з України золоті і срібні гроші, а впускає тільки мідяні і такі товари, які були малоцінні, як прим. сіль, і які давали державному російському скарбові великі прибутки.

Українських купців примушується змінити напрям своїх звичних, давних торговельних шляхів до західних ринків і скеровується їх через північні міста, межами російської держави, щоби підсилити торговельні обороти нового Петербурга, Риги, або й далекого Архангельська. Заходи ці мають теж за мету скріпити контроль влат до російського державного скарбу з міст вивізних з України та довізних в Україну товарів.

Ще більше підривають зовнішні торговельні взаємини України чисельні царські укази важкої регламентації - заборон вивозу багатьох товарів з України за кордон і в Росію, чи привозу інших в Україну. Прим. вже давніше була заборона вивозити з України до московських міст, тютюн та горілку, щоби "не завдавати збитків царським кабакам"; 1714 р. заборонено вивозити з України інакше, як тільки через російські порти: прядиво, юхту, сало, поташ, салітру, смольчук, віск, конопляний олій, клей, ікру; 1720 р. заборонено вивозити овечі шкури та вовну, бобровий пух. Пізнішими указами заборонено довіз за кордону в Україну панчіх, різних тканин, голок та інших, головно текстильних і металевих виробів.

З окупаційними московськими військами заходять в Україну московські купці і промисловці та цілі їх компанії, яким цар надає привілеї влаштувати тут свої підприємства й під опікою воевод організувати довіз московського краму та вивіз з України сировини, важливої для московських мануфактур.

/Продовження зі сторони 13/:

М.Е.Слабченко: "Организация хозяйства Украины от Хмельниччины до Мировой Войны", т. I-2, Одесса 1922 і інші праці того ж дослідника.

М.Тищенко: "Форпости та карантини на західнім пограниччю, в зв'язку з зовнішньою торгівлею України в 18 ст." Істор.-Геогр. Збірник Комісії для складення Геогр. Словника України, ВУАН, Київ 1930.

"Нариси з Соціологічно-Економічної Історії України", Праці Комісії Соц. Екон. Історії України, т. I, за ред. акад. Д.І.Багалія, Київ 1932.

В.А.М'якотин: "Очерки социальной истории Украины в 17-18 вв.", т. I., вип. I-3, Прага 1924-1926.

"Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР", Москва 1954.

Заборонений був вивіз з України рогатої худоби і коней, бо їх частіше забирали й без грошей для потреб окупаційних військ.

І714 року наказано Київському губернаторові загородити польський і литовський кордони, зловж українського пограниччя густими митними заставами, які мали наглядати за зовнішніми торговими зносинами України й скеровувати весь торговельний рух через Київ, щоби мати над ним певнішу контролю. На начальників цих застав направлено російських офіцерів і обставлено їх російськими військовими частинами. На тих заставах вони вибирали вивізні і привізні мита, звичайно виорендовувані відкупщикам, які не щадили зловживань для власного збагачення, до того добавлялися хабарі військовим сторожам. Шикани, обшуки відстрашували західніх купців і ознайомих з українським ринком балканських греків, македонців, східніх персів, галицьких "купців з Коломиї".

Чужосторонніх купців, які ще приїздили в Україну з коломиїською сіллю, угорським вином, купців з Волощини, Македонії - тримали митні сторожі місяцями під голим небом, чи в незахисних повітках, щоб - мовляв - не занесли чуми, в голоді й холоді, виманчуючи в них хабарі, гроші за доставлені харчі; майно їх марнувалося й розкрадалося. В такий спосіб вони звичайно були примушені з втратами продавати на кордоні свій товар російським купцям.

Пізніше, указом з 1746 р., російська Колегія закордонних справ наказала губернаторам і начальникам "форпостів" стежити за тим, щоби ніхто з України не виїздив без пашпорту. Пашпорти ці повинні були видавати коменданти міст, генеральна військова канцелярія та полкові канцелярії й записувати в них точно відкіля їде купець, з яким товаром й через який "форпост"; а коли з ним їдуть "челядники", то зазначувати їх теж у пашпорті і брати від купців поруку, що вони з'обов'язуються приставити назад цих "челядників". Окрім того з'обов'язувало купців не міняти віри і не залишатися на чужині - як для заробітків так і для прожиття. Повернувшись на батьківщину, купці мусіли з'являтися до тих установ, які їм видали пашпорти, щоби зняти з себе поруки.

Не помагали скарги Київських міщан, яких московські відкупники мит силували їздити далекими, окружними шляхами, - ні не помагали скарги гетьманів і донесення царю, як от 13. травня 1723 р. Івана Скоропадського на зловживання відкупників мит і російських комендантів міст та прохання, щоби "зависокі, небувалі мита знести, щоби через те купецькі українські промисли, а так само довіз в Україну доконче потрібних закордонних товарів не припинився і щоби тим способом не відвернути від України купців, які приїзять з заграниці".

Писав і гетьман Данило Апостол і передавав скарги від купців на безпідставні вимоги на "форпостах", на яких солдати томлять навіть чумаків, які їздять по сіль у Крим.

"Форпости" і "лінії" простувалися на південь у сторону Чорного моря по Дніпрі і Бозі, в сторону загосподарених міст, містечок, форбургів Запоріжжя. З наказу царського Сенату й з доручення Київського губернатора, інженер Дебоскет "розчищує" дорогу по Дніпровому березі на 30 сажнів завширшки, будує вартівні, ставить маяки, а позаді прокладеної дороги ставить рогатки ... там же, де не було лісу, копають рівчачки і ставлять застави..."

Українських козаків наказано з охорони "форпостів" звести, на-

томість тисячами вигонювано їх до будови ліній і "форпостів".

Рівнобіжно з політичними обмеженнями Гетьманщини, відбувалася руїна народнього господарства України і Україна чимраз більше підпадала під вплив російського, торгового капіталу.

Закінчивши війну зі шведами, цар готується до дальших просувань на захід і південь, в сторону Польщі, Туреччини й Персії.

Далися в знаки Україні війни царя з турками, бо ж вона була примушена бути головною постачальницею людського воєнного матеріалу, харчів, худоби, коней. Тільки в одному 1738-му році забрано з України 46 тисяч волів і 10 тисяч козацького війська, в роках 1735-1739 забрано і не повернуто 11.566 коней, 14.849 волів; включено до боєвих дій, транспорту, будови фортифікацій ітд. сотні тисяч козаків і посполитих, не враховуючи фуражу і провіанту, кватирювань військ тощо. До голоду вичерпано тоді Україну, запустили були її поля, бо нікому було їх управляти.

Заселені й опустілі землі царі й цариці роздавали в десятках і сотнях тисяч десятин, своїм фаворитам, московським і іншим чужинцям: Долгоруким, Шереметєвим, Шафировим, Вейсбахам, Меншоновим, Головкиним. На півдні України обзаводять колонії сербів, волохів, греків, які тікають зпід турка, відтак німців, щоби таким поясом відгородити Україну від Чорного Моря.

VI.

СПАДЩИНА В ВЕЛИЧІ ДІЯЛЬНОСТІ Й ІДЕЙНИХ ЗАДУМАХ ВЕЛИКОГО ГЕТЬМАНА

На українських полях, під Полтавою 1709 р. вилбувся фінал одної великої міжнародньої гри, що мав великий вплив не тільки на долю України і на уклад відносин не тільки навіть самого східньо-європейського простору.

Для української нації в події цій, мимо її трагізму, глибокий сенс і досвід історичної спадщини.

Двадцять два роки гетьманував Іван Мазепа /1687-1709/. Ніхто ні з його попередників, ні з наступних гетьманів не тримав так довго булави.

За цей час ввібли сконсолідуватись й з органічного розвитку життя нації стали набирати виразних форм - нові політично-правні й соціально-економічні інституції, які скріплювали державну організацію України, незалежно від її тоді формального відношення до Росії.

Пам'ять про далекозорі задуми Великого Гетьмана, руїни - символи величчя його культурних і політичних стримлінь, лягли в основи українського національного відродження модерної доби.

* * * * *

Shevchenko Scientific Society Study Center
Chicago, Ill.

Vladimir Sokolowsky, D.V.M., M.S., Ph.D.
Chairman

Assist.Prof. Pawlo Turula, Ph.D.
Secretary

* * *

ISSUES OF "PAPERS" PUBLISHED

1. Bohachevsky Daniel, J.U.Dr.: Problems of Ukrainian Learning Abroad.
Lew Vasyl, Ph.D., Prof.: Folklore in the Almanac "Rusalka Dnistrova". (1958)
2. Ostapiak Mykola, Prof.: Isolating the Virus of Asian Influenza from Samples of Gargling the Throat and Autopsy Material. (1958)
3. Smal-Stocki Roman, Ph.D., Prof.: The Impact of the "Sputnik" on the English Language of the U.S.A. (1958)
4. Bohachevsky Daniel, J.U.Dr.: The Ideological Fundamentals of "The November Awakening" (1959)
5. Jaszczun Vasyl, Ph.D.: Religious and Moral-Ethical Tenets of Taras Shevchenko. (1959)
6. Smal-Stocki Roman, Ph.D., Prof.: J.S.C. De Radius, an Unknown Forerunner of Comparative Slavic Literature. (1959)
7. Nazarko Ireneus OSBM, Ph.D.: Metropolitan Julian Sas-Kuilovsky (1826-1900). (1959)
8. Smal-Stocki Roman, Ph.D., Prof.: Shevchenko and the Jews. (1959)
9. Mackiw Theodore, Ph.D., Prof.: Mazepa (1632-1709) in Contemporary German Sources. (1959)
10. Vytanovych Illa, Ph.D., Prof.: Social and Economic Tendencies in Statehood Policies of Ivan Mazepa. (1959)

* * *